

**ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ
ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ**

**VISUALIZATION MEANS OF EDUCATIONAL MATERIALS DURING
THE STUDYING OF UKRAINIAN GRAMMAR CATEGORIES
BY FOREIGN STUDENTS**

Заваруєва І.І.,

orcid.org/0000-0003-2423-9481

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та українознавства

Українського державного університету науки і технологій

Назаренко О.В.,

orcid.org/0000-0003-3966-9994

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології

Дніпровського аграрно-економічного університету

У статті описано і проаналізовано рекомендації щодо створення та використання навчальних наочних матеріалів під час вивчення граматичних категорій української мови іноземними студентами.

Актуальність дослідження полягає в потребі доповнення вже існуючих теоретичних побудов і майбутньому створенні інноваційних методів вивчення української мови як іноземної. Метою дослідження є спроба узагальнення практичного досвіду щодо створення наочних матеріалів, які систематизують процес вивчення граматики української мови (як іноземної), з використанням засобів візуалізації навчального матеріалу. В ході дослідження ми використовували теоретичний метод: аналіз, систематизація та узагальнення сучасних досліджень; систематизація і співвіднесення результатів дослідження відповідно до значень граматичних категорій української мови. Використання таких методів є фундаментом для встановлення механізмів активізації розумових процесів та створення асоціативних зв'язків у свідомості людини під час вивчення іноземних мов. У результаті, з'ясовано сутність поняття візуальної інформації та візуальної пам'яті людини, які пов'язані з загальними пізнавальними властивостями і є основоположними для людського пізнання. Виявлено, що структурований контент впливає на пізнавальні процеси, мислення і пам'ять. Інфографіка, це один із простих зорових подразників і якщо його пов'язати з певними поняттями, явищами, предметами і т. ін., він буде викликати в пам'яті закодовану навчальну інформацію. Виявлено роль впливу візуальних навчальних матеріалів на активізацію і мобілізацію уваги і пам'яті студентів; з'ясовано способи засвоєння граматичних категорій української мови за допомогою узагальнюючої таблиці. З'ясовано, що якісне навчання неможливе без застосування сучасних інноваційних освітніх технологій. Доведено, що використання певних символів, форм, орієнтовних ліній є дієвим способом якісного засвоєння навчального контенту. Перспективним напрямом роботи є дослідження, спрямовані на порівняльно-зіставний аналіз граматичних категорій різних частин мови, вивчення змісту окремих відмінків з метою виявлення особливостей їх розуміння і запам'ятовування.

Ключові слова: граматичні категорії української мови, інфографіка, метод кодування, візуальні образи, невербальні засоби навчання, узагальнюювальна граматична таблиця.

The article describes, analyzes, and systematizes recommendations on the creation and use of educational materials during the studying of grammar categories of the Ukrainian language by foreign students. The relevance of the research is the need to supplement existing theoretical constructions and to create innovative methods of studying the Ukrainian language. The purpose of the research is to generalize practical experience in the creation of visual materials, which systematize the process of studying Ukrainian grammar by foreign students, using visualization means of educational material. Methods of research include analysis, systematization, and generalization of modern research; systematization and correlation of research results according to grammar categories of the Ukrainian language. The use of such methods is the basis for establishing mechanisms of mental process intensification and the creation of social relations in human consciousness during foreign language study. The essence of the concept of visual information and visual memory of a person, connected with the general recognition properties and fundamental for human knowledge, is analyzed. It has been found that structured content influences cognitive processes, thinking and memory. The infographics is one of the simplest visual organizers, and if it is associated with certain concepts, phenomena, objects, etc., it evokes the educational information encoded in it. The role of the influence of visual teaching materials on the activation and mobilisation of students' attention and memory has been revealed; the ways of mastering the grammatical categories of the Ukrainian language have been determined. The analysis of research has shown that quality education is impossible without the use of modern innovative educational technologies. It has been proved that the use of certain symbols, shapes, and orientation lines is an effective way to master educational material. A promising area of research aims at comparative analysis of grammatical categories of different parts of speech, the content study of individual differences to identify the peculiarities of their understanding and memorisation.

Key words: coding method, grammatical categories of the Ukrainian language, infographics, non-verbal teaching aids, summary table, visual images.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогоднішній день відбувається потужна інтеграція України до європейської спільноти. Важливою складовою цього процесу є і інтеграція освітньої системи України, в якій відбуваються значні зміни в процесі викладання навчальних дисциплін. Здійснюється оптимізація технологій, форм та засобів викладання, удосконалюються способи мотивації засвоєння необхідної інформації, як наслідок набуває значення підвищення якості навчання.

Одним із елементів освітньої системи є підготовка іноземних спеціалістів у вищих навчальних закладах України. Якісна підготовка професійних кадрів неможлива без досконалого володіння мовою навчання. Мовна освіта іноземців в Україні ґрунтується на основних положеннях Конституції України, законів України «Про вищу освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної»,».

Методика викладання української мови для іноземців має певну специфіку і полягає в тому, що мова як предмет стає засобом засвоєння фахових дисциплін та отримання професійної освіти, знайомством з новим середовищем, культурою, традиціями. Огляд вітчизняних та зарубіжних праць присвячених викладанню мовних дисциплін показує, що проблема методики викладання української мови для іноземців є міждисциплінарною і дотична до таких галузей, як педагогіка, психологія, філософія та ін. Вирішення завдання ефективності навчальних матеріалів полягає в гармонійному поєднанні структурованого контенту і когнітивно орієнтованого їх оформлення. Цей аспект є досить широким і включає всі напрямки впливу на сприйняття інформації користувачем: форму, розташування, структурування та уніфікацію. На наш погляд, саме ці показники є запорукою якісних навчальних матеріалів.

Актуальність дослідження полягає в потребі доповнення вже існуючих теоретичних побудов і майбутньому створенні інноваційних методів і прийомів вивчення іноземної мови, які дали б змогу на себе роль форми передачі інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних науковців значну частину праць присвячено аналізу і вивченню інноваційних методів освіти: І. Дичківська [2], О. Безпалько [1], І. Заваруєва [5] та ін. Значні напрацювання серед українських вчених є і в сфері методики викладання української мови як іноземної:

Н. Ушакова [6], Т. Жук [4]. О. Тростинська [3]. Когнітивні властивості візуальної пам'яті людини вивчають і сучасні зарубіжні вчені Ф. Бреді [7], С. Лі. [8] та інші.

Аналіз доступних нам джерел свідчить про те, що якісне вивчення іноземної мови (у нашому випадку це українська мова для іноземців) неможливе без застосування сучасних інноваційних освітніх технологій.

Постановка завдання дослідження – проаналізувати і визначити шляхи фіксації процесів пізнання і засвоєння мовного контенту, як основного інструменту вивчення іноземної мови та освоєння професії.

Метою нашого дослідження є спроба узагальнення практичного досвіду щодо створення наочних матеріалів, які систематизують процес вивчення граматики української мови (як іноземної) з використанням інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць показує, що якість підготовки іноземних студентів багато в чому залежить від застосування новітніх методів викладання, сучасних інноваційних освітніх технологій та ін.

Відомо, що існує три основних способи отримання інформації: візуальний (зоровий), аудіальний (слуховий) і кінестетичний (за допомогою тілесних відчуттів). Більшість людей найкраще сприймають і запам'ятовують візуальну інформацію, в іншому випадку сприйняття для них не буде досить якісним. Системи візуальної пам'яті людини мають фундаментальне значення для людського пізнання, оскільки тісно пов'язані з загальними пізнавальними властивостями [8, с. 1].

Згадуючи певну інформацію, людина відтворює події і зосереджує увагу на всьому, що з ними пов'язано. Переважна більшість досліджень зорової пам'яті зосереджена на пам'яті простих подразників, таких як орієнтовані лінії, нові форми, кольори, всі подразники, щодо яких учасники не мають жодних попередніх знань чи очікувань [7, с. 7459]. Тому під час навчального процесу важливо керувати увагою слухача і враховувати фактори, які можуть бути її подразниками. У нашому випадку саме орієнтовані лінії, нові форми використовуються як засіб здійснення впливу на студентів для активізації розумових процесів. В рамках нашої роботи зроблено спробу з'ясувати способи засвоєння граматичних категорій української мови за допомогою уніфікованої таблиці, проаналізувавши роль впливу форми і орієнтованих ліній на мобілізацію уваги і пам'яті студентів.

Звернемо увагу на практичне застосування дослідження. Навчальний матеріал може представлятися в усній формі, як текст у підручнику, схема, таблиця, візуальний образ, відео та аудіо матеріали та ін. Підготовка таких матеріалів визначає характер, зміст, обсяг інформації, вибір оптимального варіанта її подачі. На наш погляд, ефективним засобом візуалізації навчального матеріалу є інфографіка, яка графічно може структурувати (організувати) матеріал у вигляді таблиці, де зафіксовано масивні інформаційні об'єкти, пов'язані між собою. На відміну від лінійних вербальних комунікативних зразків, візуальні пред'являються цілісно й одно-моментно, не вимагаючи для сприйняття розтягування в часі [6, с. 88]. Застосування таблиць є однією із важливих складових використання наочних матеріалів під час вивчення іноземних мов. У навчальній літературі з української мови як іноземної є досить велика кількість граматичних таблиць, що, за нашими спостереженнями, не завжди сприяє швидкому засвоєнню інформації.

Враховуючи це, ми спробували укласти зведену граматичну таблицю, яка відповідає таким вимогам: розташована на одному аркуші паперу; вміщує найбільш складний для засвоєння граматичний матеріал; укладена з врахуванням

основних психологічних закономірностей зорового сприйняття інформації. В основу таблиці було закладено принцип доступності матеріалу, що проявляється у наявності символів і слів, зрозумілих для носія будь-якої мови; подача навчального матеріалу відповідно до логіки і принципів методики викладання української мови для іноземних студентів.

За своїм призначенням і роллю у навчальному процесі таблиця належить до порівняльно-зіставного типу, оскільки, знаючи зміст однієї колонки таблиці, можна вловити суть опозиції і здогадатися про вміст протилежної колонки. Флективна будова української мови викликає певні труднощі для іноземців саме в розрізі вивчення відмінків. Спираючись на вже існуючий досвід створення узагальнюючих граматичних таблиць, ми спробували об'єднати відмінкові форми іменника, прикметника, присвійного займенника і порядкового числівника. Важливе правило узгодження слів в словосполученні і реченні за родами, числами та відмінками вдало продемонстровано в таблиці, де ці частини мови знаходяться в одній площині і наочно показують залежність різних частин мови між собою.

Запропоновану таблицю можна використовувати вже у вступному курсі, для вивчення

Узагальнювальна граматична таблиця

		РІД ЧИСЛО ВІДМІНОК gender number case				ПРИКМЕТНИК 形容词 (+数词, 代词) ADJECTIF ADJECTIVE								
		ІМЕННИК 名词 NOUN NOM				ПРИКМЕТНИК 形容词 (+数词, 代词) ADJECTIF ADJECTIVE								
		A-O-Y-E-I h v 變元音				Я-Ю-Є-І-І s v 軟元音								
		case questions				semantic questions								
		ЯКИЙ				ЯКЕ				ЯКА		ЯКІ		
1	N Наз. в.	ВІН	ВОНО	ВОНА	ВОНИ	ий	е	я	і					
4	A Знак. в.	ий	е	я	і	ий	е	я	і					
2	G Род. в.	а у	я ю	и і	ї	(-ь)ого		ої	сі	их		їх		про, у(в), на, понад, під, по, через, за, з, перед, поза
5	I Ор. в.	ом ем	ям л	ою	ами ями има	им ім їм		ою сю	ими їми їми					з, над-під, перед-за, поред, поза, між
3	D Дав. в.	ю	ю	ю	ю	(-ь)ому сму		їй	їм їм їм					завдяки, всупереч, після
6	P Місц. в.	у	у	у	у	ому		їй	їх	їх		їх		на, від(у), при, по
7	V Клич. в.	у е ю	ю	о с	и і і ал я л	Укладач – І.І. Заваруєва								

фонетичного складу української мови [9, с. 230]. Голосні літери представлено з позиції твердості та м'якості закінчень і пропонується запам'ятовувати їх як літери «друзі»: *a, e, u, y, o* ≠ *я, є, і, ю, ї*. В таблиці відмінкові закінчення вказано великими літерами і як варіант основних твердих закінчень, м'які закінчення зазначено малими літерами, на що і слід звернути увагу студентів.

Засвоєння категорії роду відображено у відповідному блоці, за яким закріплено назву і загальнозрозумілий символ. Далі до кожного закінчення початкової форми чоловічого, жіночого, середнього роду можна прив'язати відповідне слово-зразок, наприклад: *студент, учитель, музей; книга, студентка, відповідь, аудиторія; вікно, місце, завдання*. Викладач за цією моделлю називає будь-яке слово, а студенти визначають його форму. Таким чином, у студентів формуються самостійні навички роботи з категорією роду.

Надалі таблицю можна використовувати під час вивчення категорії числа. Відповідний блок має назву – символ у вигляді двох чоловічків і слово, що називає відповідне поняття. В іменників чоловічого та жіночого роду закінчення форми множини збігаються, а середній рід має інше закінчення, зазначене літерою англійського алфавіту «*n* – neuter». Так в таблиці реалізовано принцип мінімізованого подання граматичного матеріалу довідмінкового періоду.

Вивчення відмінкових форм і мовних конструкцій пояснюється теж з допомогою таблиці, де постійний зв'язок з нею студентів забезпечує принцип візуалізації матеріалу, що сприяє міцному закріпленню вивчених форм та моделей.

У нашій таблиці ми намагалися дотримуватись принципу послідовності подачі відмінкових форм, визначених методикою викладання української мови для іноземців.

Після початкової форми називного відмінка вивчають знахідний відмінок. Тут обов'язково слід звернути увагу студента на явище істоти та неістоти (або живе – неживе), яке зазначене діагональною рисою в двох квадратах (ч. р. та множина). В поле істоти додано умовне зображення серця, символу живого, який візуалізує питання (кого?). Відомо, що знахідний відмінок означає предмет, на який безпосередньо переходить дія, час, місце. Такі додаткові значення в основному передаються за допомогою прийменників та питальних слів, що розташовані в середній та крайній правій колонці таблиці, наприклад: *куди, коли, скільки часу; покласти під стіл, іти на урок, працювати за товариша, схожа на брата, буду*

за хвилину, ми чекали вас через рік, студенти відпочивали годину.

Для давального та місцевого відмінків, окрім основних закінчень, відображено і паралельні форми. Іменники чоловічого роду в давальному відмінку однини мають закінчення *-ові, -еві (-єві) або -у (ю)*. Іменники чоловічого роду в місцевому відмінку мають закінчення *-ові, -еві (-єві) або -у (-ю), -і (-ї)*. Закінчення *-ові, -еві (-єві)* частіше вживаються в іменниках, що є назвами істот. Тому, якщо у мовленні збігаються два іменники чоловічого роду – назв істот у давальному та місцевому відмінках однини, їх слід уживати з різними закінченнями. У місцевому відмінку з прийменником *по* можуть вживатись паралельні закінчення *-у (-ю) та -і (-ї)*: *по Дніпру – по Дніпрі, по місту – по місті*; для позначення часу вживають тільки закінчення *-і*: *по обіді, по закінченні*.

Родовий і знахідний відмінки в таблиці об'єднані в спільний блок і зафарбовані одним кольором тому, що знахідний відмінок може мати форму множини називного відмінка для неістот і форму родового відмінка множини для істот (різні форми родового відмінка множини іменників пов'язані з наявністю варіантів приналежності до різних категорій роду): *студент – студент-ів, учитель – учител-ів, музей – музе-їв; книга – книг□, студентка – студент-ок, аудиторія – аудитор-ій, відповідь – відповід-ей; вікно – вікон□, місце- місць□, завдання – завдань□*. В таблиці для зручності такі закінчення відмічені відповідними загальноприйнятими умовними позначками, які означають поняття категорії роду (початкові літери англійського алфавіту – *m., f., n.*).

У кличному відмінку множини іменники мають форму однакову з називним: *студенти, учителі, товариші*.

Дзеркальним відображенням відмінювання іменників у таблиці є відмінювання прикметників і однакових з ними відмінкових закінчень займенників і порядкових числівників. За їх флексіями закріплюються певні словесні форми, наприклад: *новий, синій*. Далі їх відмінювання вивчають за допомогою вже відомих студентам відмінкових форм іменників, наприклад: *Кого тут немає? – Тут немає м-/ого нов-/ого друг-/а* (тверда група); *Чого тут немає? Тут немає м-/ого син-/ього олівц-/я* (м'яка група). Так закріплюється не тільки вивчення прикметника, а і присвійного займенника.

За цим самим принципом викладач пояснює і відмінювання порядкових числівників, які змінюються за родами, числами та відмінками, як прикметники.

Таким чином, студенти самі можуть зробити узагальнення про те, що в українській мові в поставленому запитанні закладено половину правильної відповіді. Так поступово окреслюються граматичні закономірності української мови, що дає можливість студентам самостійно будувати мовні конструкції і бачити допущені помилки без витрати часу на очікування пояснення викладача.

Враховуючи вищевикладений аналіз, доходимо висновку, що вивчення граматичних категорій за допомогою збірної таблиці сприятиме кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Теоретичний аналіз наукових досліджень показав, що якісне навчання неможливе без застосування сучасних інноваційних освітніх технологій. Доведено, що використання певних символів, форм, орієнтовних ліній є дієвим способом якісного засвоєння граматичних категорій української мови іноземними студентами. Перспективним напрямом роботи є дослідження, спрямовані на порівняльно-зіставний аналіз граматичних категорій різних частин мови, вивчення змісту окремих відмінків з метою виявлення особливостей їх розуміння і запам'ятовування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпалько, О. В., 2003. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: [навч. посіб.для студ. вищих навч. закладів]. Київ: Центр навчальної літератури. 139 с.
2. Дичківська, І. М., 2015. Інноваційні педагогічні технології [Текст]: підручник / І. М. Дичківська. 3-є вид., виправлене. Київ: Академвидав. 304 с.
3. Єдина типова навчальна програма з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації [Текст] / уклад.: Л. І. Дзюбенко, В. В. Дубічинський, С. А. Чезгановтаін. / за ред. О. Н. Тростинської, Н. І. Ушакової. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 48 с.
4. Жук Т. Актуальні проблеми перекладу наукових текстів українською мовою. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. 2012. С. 59–61. Доступно за URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64. (Дата звернення: 15.02.2024).
5. Заваруєва, І.І. 2019. Мовний гурток як форма результативного вивчення іноземної мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»: збірник наук. праць. Острог: Вид. Національного університету «Острозька академія». Вип. 5(74). С. 266–269.
6. Ушакова, Н., Алексєнко, Т., Кушнір, І., 2022. Засоби візуалізації у навчанні української мови як іноземної. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Вип. 40. С. 80–95. Доступно за URL: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2022-40-06>. (Дата звернення: 02.05.2023).
7. Brady, T. F., Störmer, V. S., & Alvarez, G. A., 2016. Working memory is not fixed-capacity: More active storage capacity for real-world objects than for simple stimuli. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113, 7459–7464. URL: <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.1520027113> (Accessed 22 January 2022).
8. Li, X., Xiong, Z., Theeuwes, J., & Wang, B., 2020. Visual memory benefits from prolonged encoding time regardless of stimulus type. *Journal of Experimental Psychology: Learning Memory and Cognition*, 46(10), 1998–2005. URL: <https://doi.org/10.1037/xlm0000847> (Accessed 10 December 2021).
9. Zavarueva, I., Bondarenko, L., Lutsenko, V., Nazarenko, & O., Fedko, O., 2022. Communicative Methods of Forming Professional Competences of Future Foreign Specialists During Distance Learning of Ukrainian Language in HEIs. *Studies in Media and Communication*. Vol. 10, Iss. 3. P. 226–235. URL: <http://smc.redfame.com> (Accessed 08 February 2024).